

בבית לספרות ולאמנות

ש"י עגנון בן שמונים

ש"י עגנון

השיבה המאוחרת

בין „פארנהיים“ לעגנון ל„קולונל שאבר“ לבזוק

מאת ראובן רבינוביץ

העיון בסיפורים: „קולונל שאבר“ ביוצא דופן ופרינציפלי לעגנון, סביבה קטנה מעניינת במיוחד של מושב השיבה המאוחרת בין שני הסופרים. מושב זה מביא אלגוריה פיסאג'ית דומה בשני היסודות: אך עם התשואה מן יבית אוחנו למצביע מאוחר יד תהי על הגורמים הענייניים והציוריים הקיימים ביניהם. בדומה לגיבור סיפורו של בלזק, קולונל שאבר, שהיה מסקר גדוד בחיל המשימה של גנרל און, זועזעה דרגת קולונל לפני הקרב באיילנד (שנכתב בשנת 1866), בו נפצע כשהוא נכבד בשטחאג'רס ע"י די הולנד הפרוסי — הרי גם פרג' היים גויס לצבא גרמניה במלחמת העולם הראשונה וזמן ב' היות המלגריה עד שפגש בשבי הסובייטים.

בדומה ל„קולונל שאבר“, החר' למ כל ימי שבו „החור' לר' את את פריז“ (ע' 33), מעיד גם פרנזיים על עצמו: „אי את מצוידת לך, כמה ציפית לשעה זו שאראה אותך, אימלי תקוה זו כבר הייתה מכלוה“ (ש"כ"ב) „לך קול שאבר מסמלת פרוז וער' לפה את תקוות הבשר קיומו כפרט. הקולונל הוא חלק מעומתה הכללי של צרפת, שיבתו מציגת שיבה למציאות, בה מתגבשת ה' מונארכיסטית המורכבת, ואילו שיבתו של פרנזיים, גם היא מצ' יינת אמנם התנגשות בין התקו' פה הקיסרית לתקופה הרפורמט' קנית לאחריה, אולם בסיפורו של עגנון מושג הרגש על הבר' גדיה האינדיבידואלית של פרג' היים כבדומו, בדמותו של פרג' היים כבדומו של קולונל שאבר מציין הפרט את תבנית הכלל, שאיבד את קשריו עם העולם שהקף לפני שוב. שני הגיבורים מבקשים בעולם שבניים, לחדש את קשריהם עם עולמיהם וביניהם. קולונל שאבר מספר: „כתבתי לגברת שאבר מכתב מפורט, זה היה המכתב הרביעי“ (40). פרג' היים טוען במקביל: „כתבתי ש' אבוא ביים פלוגי בשעה פלר' גית וברכבה פלוגית, וכשבאתי מצאית את בית הנחיצות שומס“ (ש"כ"ה). אף הבית מתגלה לפני שני הגיבורים כמקום קו' בו אין להם יותר דריסת רגל. קולונל שאבר מתאר את משגשו עם ביתו: „ב' לבתי לרחוב סגולתן, בו היתה אשתי שגוררת בארמוני... שוב לא ראיתי את ארמוני, הוא נסגר ונהרס“ (42). בדומה לכך מתאר סיפורו של עגנון את משגשו של פרנזיים עם ביוא: „בתורתה פצא את ביתו בעול“, דברי השוערת: „גברת האותיות יצאה ונעלה את הבית... אחרי שאת התיוג' (ש"כ"א), מרשימים את תחושת ה' זרות והגייק מהבית, המאשה וכן המשפחה, ומתעלם שהיה כ' תיקו בעת המעשה ועתה נש' תבשר סדריה, והמכא את השיבה לפלוגי אשית“.

„שירת האותיות“

יחסי ייחודות לכביים שררו כל הימים בין ת. נ. ביאליק ובין ש"י עגנון ויכלח"א. עב' בון הודע אל ביאליק עוד בימי ביקורו הראשון של המ' שורר בארץ בשנת 1909. אך ביחוד התקרבו זה לזה בימי שבתם יחד בהומבורג שבגר' מניה, בשנת תרפ"א—תרפ"ד. ידידות זו נמשכה כל השנים גם בארץ. כעשרים שנה הח' ליפו ביניהם מכתבים ואחדים מהם נכתבו בחרוזים על דרך המאקאמות של אחריו. עוד בהיותם בגרמניה, בשנת תרפ"ב לביאליק ש"י עגנון לביאליק בעל ההוצאה „מדיהדביר“ את יצירתו „שירת האותיות“.

שאוהה מסר ביאליק לסדר בדפוס, וכן הומין ציורים יפים לה. אלא שעברו כמה שנים והחבורת לא יצאה לאור. וב' ערב שבעות תרפ"ח פנה עב' בון במכתבו, המתפרסם כזה בפעם הראשונה, בבקשה אל ביאליק, שידשה לו למסור את „שירת האותיות“.

המכוא לבית הדפוס מ. אונגרסלר * האם היצירה בחרוזים שר' רת האותיות, שנתפרסמה ב' כרך השני של הסיפור „הכנסת כלה“ פרק י"ב אינה זהה עם אותה יצירה, שעגנון מדבר עליה במכתבו הנ"ל?

ש"י עגנון ירושלים ת"ו חלפו ערב שבעות תרפ"ח ארוגינו ביאליק, לפני שש שנים מסרתי לך את סיפורי „שירת האותיות“ והנה הדפסת אותה וגם ציורים נעים שצית לה, אלא שהדפוס והציורים נשתיירו בידי המדפיס ובידי הצייר ואני המתבר האומלל לא זכיתי לדאות את מעשי ירי יצאים לאור, בהשתדלות מרובה ובעמל אין לשער קבלי תי סופס של שירת האותיות, וירושלים ת"ו

ש"י עגנון שנתפרסם. וכן כל מי שקרא אותה אמר כן. והנה עורך הסולדה מבקש לוודא את ש' רת האותיות במולדת. והנה בקשני שטוחה לפניך להודות לי מה לעשות, זוכרני שבשעה שמסרתי לך את הציורי הר' שית לי לפרסם אותה במקום אחר לא בצורת ספר ולא לק' טנים.

מוקירך המצפה לתשובה ש"י עגנון

דוד שניאור: „בבית־כפה“ — בגאלריה גרא, יפו

שירים בשערי התעלות

שיר תלומנו הרם
אי מלות השיר, מלות שיר שוקקות בכפוי מעינות־הלב לא לשוא
לא נבוא בעלגון שיר אל גשש תלום תמים.
בוא נפסיק, נלחטן, נדליקן למלים
העלוקן לפידים בשיר
לא אקוב.

לא נבוא בלא מלות שיר נשואות אל פתחי עולם כימות התעלות.
מעינות־הלב מנפכים כסופים אל תלום נחלים
מדור אלי דור על משק כנפי תמלים
בתפלה ובשיר התכפיו מציאות
ער עולם.

איך נבוא על־גישיר אל ימות תלומנו הרם?

חם לי מה חם
קא לנו חג, באנו לפתאום השקותנו יין־צמוקים העלך ירוקה.
חם לי מה חם בעורקי ורעדה, בקדך סתהרת.
חג עולם הוא זה נושא פשהורת
שנים קדמוניות והיה
לבנן לך עולם?

חם לי מה חם לעת ערב במשחק הנהב הכבד בקלות כנפי תיוגה
מתקפלות על אבניך, שרירי עולם מימי קדם —
הקר והפית בקדש עוד על מקונו
עומדים בקסף שמתת עולם
של עם — עם עולם...

למען הקר'ים־סביב בלחי חם לי מה חם.

באורך השיר
את העיר נשואה על פפות גבעות לן מעולם־רע־עולם רחוקה.
פאתי אלך בנהרה שבלב למקד האורה העולה.
שעריך פוחים כך כשמי הקר'ים לרונתה,
לטופות כסופים אבניך
לקרד האחד שגבה.

האם אהודך משירי? הלהיטיב כך עירי נגן שיר תרש לך אדע?
והריר סגרו בי דקמה, קולך רק אשפש בקרר;
אהגה לכתלך קיונך בטבל זהב השקיעה
התנתר לי בבין־דמדומך
נחירה נפלאה כנהר.

לא עוד כך קורד אמתלך, שלחת בי אורך והוא שר.

העיון בסיפורים: „קולונל שאבר“ ביוצא דופן ופרינציפלי לעגנון, סביבה קטנה מעניינת במיוחד של מושב השיבה המאוחרת בין שני הסופרים. מושב זה מביא אלגוריה פיסאג'ית דומה בשני היסודות: אך עם התשואה מן יבית אוחנו למצביע מאוחר יד תהי על הגורמים הענייניים והציוריים הקיימים ביניהם. בדומה לגיבור סיפורו של בלזק, קולונל שאבר, שהיה מסקר גדוד בחיל המשימה של גנרל און, זועזעה דרגת קולונל לפני הקרב באיילנד (שנכתב בשנת 1866), בו נפצע כשהוא נכבד בשטחאג'רס ע"י די הולנד הפרוסי — הרי גם פרג' היים גויס לצבא גרמניה במלחמת העולם הראשונה וזמן ב' היות המלגריה עד שפגש בשבי הסובייטים.

בדומה ל„קולונל שאבר“, החר' למ כל ימי שבו „החור' לר' את את פריז“ (ע' 33), מעיד גם פרנזיים על עצמו: „אי את מצוידת לך, כמה ציפית לשעה זו שאראה אותך, אימלי תקוה זו כבר הייתה מכלוה“ (ש"כ"ב) „לך קול שאבר מסמלת פרוז וער' לפה את תקוות הבשר קיומו כפרט. הקולונל הוא חלק מעומתה הכללי של צרפת, שיבתו מציגת שיבה למציאות, בה מתגבשת ה' מונארכיסטית המורכבת, ואילו שיבתו של פרנזיים, גם היא מצ' יינת אמנם התנגשות בין התקו' פה הקיסרית לתקופה הרפורמט' קנית לאחריה, אולם בסיפורו של עגנון מושג הרגש על הבר' גדיה האינדיבידואלית של פרג' היים כבדומו, בדמותו של פרג' היים כבדומו של קולונל שאבר מציין הפרט את תבנית הכלל, שאיבד את קשריו עם העולם שהקף לפני שוב. שני הגיבורים מבקשים בעולם שבניים, לחדש את קשריהם עם עולמיהם וביניהם. קולונל שאבר מספר: „כתבתי לגברת שאבר מכתב מפורט, זה היה המכתב הרביעי“ (40). פרג' היים טוען במקביל: „כתבתי ש' אבוא ביים פלוגי בשעה פלר' גית וברכבה פלוגית, וכשבאתי מצאית את בית הנחיצות שומס“ (ש"כ"ה). אף הבית מתגלה לפני שני הגיבורים כמקום קו' בו אין להם יותר דריסת רגל. קולונל שאבר מתאר את משגשו עם ביתו: „ב' לבתי לרחוב סגולתן, בו היתה אשתי שגוררת בארמוני... שוב לא ראיתי את ארמוני, הוא נסגר ונהרס“ (42). בדומה לכך מתאר סיפורו של עגנון את משגשו של פרנזיים עם ביוא: „בתורתה פצא את ביתו בעול“, דברי השוערת: „גברת האותיות יצאה ונעלה את הבית... אחרי שאת התיוג' (ש"כ"א), מרשימים את תחושת ה' זרות והגייק מהבית, המאשה וכן המשפחה, ומתעלם שהיה כ' תיקו בעת המעשה ועתה נש' תבשר סדריה, והמכא את השיבה לפלוגי אשית“.

לסרת החדשת הניתק מתעור' רת אצל הגיבורים האשליה, כי אכן נתן היה להשיב את הגלגל אחרנית, שני גיבורים מקווים כי בעזרת נשותיהם לשעבר יחזרו ידם לשקם את ביתם הרוסים. אך לונל שאבר מספר: „כשנודע לי מקום ממריה של אשתי נשאתי פעמי אל ארמונה ולבי מלא תר' חלת“ (43), ובדומה לכך, פרג' היים קונה כרטיס נסיעה הלך וחוזר ונוסע לליקובך, שם הכיר פרנזיים לפני שנים שנים איגנה“ (ש"כ"ב). בעצם הדיאלוג הציורי „הלך וחוזר“, נשמעת נימה של ספקו מוקדם אם אכנס חזרה הופעתו של פרנזיים בחיבה חזר' בית נמצוה.

שני הגיבורים נתונים מבחינה מעמדית במצב של ירוד מנטלי. קולונל שאבר מספר: „כבד הפ' בו חבנות...“ „כסף לא היה לי“ (42). גם על פרנזיים נאמר: „ביים השלישי משכן את המתנה“ (ש"כ"ב). מפרט המוזכר לגבי פרג' היים נכלל רמו אפי מוקדם, ש' מתחזר, מאוחר יותר, כסיפורו של פי שהמחנה נועדה עבורו, להסביר לו פנים, בשני המקרים נתקלים השבים בחץ הוחתה ומרחיק אף חם סקודת כיסוייהם. שאבר מס' פר': „לא נתוני להכנס בש' כינתי עצמי בשם ברוך, וכשקרא' תי בסמי שלי הסילונו החוצה“ (43). ועל פרנזיים נאמר: „כש' נכנס פרנזיים לחיילה היתה גרס' רוד גיסו עומדת בחדר הציאון... קיבלה אחו' בטבר פנים ישת... אבל קיבלה אותו מלא שסך שמי' חת, כאילו לא מן השפיה הוא שכ... וכששאל היכן איגנה עשתה פנים שמוזת“ (ש"כ"ב). אף תגובתם של שאר הנוכחים באותו מעמד מצידה על היץ שהחברה מקימה בין לגיבור ובין גקודת כיסויו אליה הוא חוזר: „פשט פרנזיים את זרועותיו כלפי התיוג' והתחיל מדבר בלשון של חיבות... אך אתה אמר שלום לחדך החביב לודו וורר' כאילו אין אתה סמה שהו' מן השבית... תפס לתינוק והגביתו ונישקו על פיה. קינח ויגברו או סר והביט בו מתוך איבה“ (ש"כ"ב). כיו"ב גם התג' בה הבאה: „ושמעו פסיעותי של הינץ שטיינג'... כיון שנכנס ר' לראת את פרנזיים והכשל זעמו שהיה מופקד אצלו ונתמלא כל פניו ימיהות, היטט בחוד שפמו וריסן מבין שפתיו, אתה כאנו“ (ש"כ"ה). תימהון ואיבה הן תגו' בותיה של החברה אליה חוזר הגיבור. הברת זאת מכירה בגורם ההשתנה הכלל חברתית בעקבות המאורעות המדיניים־היסטוריים. השתנות כללית זאת גוזמת את אחרותה בעולמו של הפרט, שני הסיפורים המוצגים מכשרים מ' עבר מזה של המרחם על ויסמ' ריאת מחד גיסא, שמקורה מדיסט'

* ה. דה בלוק: „ארבעה סיפורי ש"י עגנון: „ער הגו' הצי' שוקו, י—ג—א—חשין“.

השיבה המאוחרת

ואפשר שהעמיד יראה לי פנים יפות יותר ממה שהאדון שטיינר והגברת אינגה לבית שטראקמס סבורים. עדיין לא נחתם גור דיני הרע לעולמי-עולמים" (של"א). סיפורו זה של עגנון כסיפוריו האחרים המעלים סיטואציות אגרי שיות עגומות, מניחים מקום לי שעת חסד והנינה הצפויה לאדם.

התעכבנו על הסיטואציה האגרי שית המעוצבת בשני הסיפורים, מתוך עמדת מצב דומה. אמנות הסיפור גם היא מעלה קוי דימיון בין הסיפורים, ויחזי עם זאת בולט השוני הרב שבסבביקה וזאמנותית. הזות הכותרת של הסיפור: "פרני היים". רומזת מעצב שמה על גרי בור הסיפור: "החוזר הביתה". לי עומת זאת הזות הכותרת בסיפור "קולונל שאבר" היא כללית ביר תר. בעוד שסיפורו של בלוק מער לה תוך כדי עיצוב הסיטואציה את דיוקן הניבור וניתן לסווגו כסיפור דיוקן, הרי שסיפורו של עגנון ממעט להעלות קווים לדמות הגרי בור. הדברים כאילו מובלעים בין השורות. סיפור זה קרוב יותר לסוג המכונה: "סיפור מצב". הי עלילה כמעט ואינה בולטת על פני השטח כבסיפורו של בלוק. המתח בסיפורו של עגנון רב יר תר, דוקא בגלל האורה השקטה והמאופקת המסווה מתחתיה אמת איננה ומזועזעת. תבנית המעגלית של שני הסיפורים מרמזת על הי משטעות העניינית המשותפת לשני הסיפורים. הסיפור קולונל שאבר בנוי במתכונת: "סיפור מסגרת" לכולל סיפור לפנים מסיפור. תי אור מבית לתיאור. הסיפור פותח בתיאור לשכת עורך הדין. הגר שבת לאיום מכל משכנות האדם. יתר "שני ביבים" (11), ומסיים בתיאור של אותה לישכה: "הי פרקליטים רואים בהישנות כל אר תם היצרים הרעים. אין דבר ש יתקן אותם והלשכות שלנו הן ביבים שאין לטהרם" (114). מבנה מעגלי זה מבשר מצב של סגירות ואטימות ללא יכולת לפרצו. מא מציו של קולונל שאבר לפרוץ את הקשר שרקמה סביבו חברת הריי סטורציה הכסותה במעגלותיה — גידונים לכשלוך, משום שהגברה זאת המתנכלת לכל מי שמנסה להסתפה עליה מסוגרת בגבולותיה הפנימיים והלבדיים. גם הסיפור: "פרנהיים" מעיד על תבנית מעגלית. הסיפור נפתח במשפט: "בי חזירתו מצא את ביתו נעול... ש הגברת פרנהיים יצאה ונעלה את הבית", ומסתיים במשפט: "עמד לו בחדר זה שפרשה ממנו אינגה. אחר כך חזר לאחריו ובא לו אצל הדלת השקיף על החדר ויצא ר סגר את הדלת" (של"ה). ביתו של פרנהיים סגור בפניו. החברה דח תה את שני גיבורי הסיפורים. קולונל שאבר מוצא לו מפלט ב עולם הסיפור, ביתו האמיתי הוא בית המשוגעים. בעוד שפרנהיים נותר חסי בית ומתכוון לסצוא לו מסלול חדש...

(המשך מעמ' 7)

ולענין שאתה חזרת בידיים ריקי ביות אף על זה בתיעצנו ולא נשלח אותך ריקם. עדיין לא קצב תי שום סכום שאתן לך מכל מקום מובטח אהה שיהא בזה כדי להי קים אותך על רגליך אם לא תבי קש להיות הולך בטל." (שכ"ח). בשני הסיפורים מוותרים הגרי בורים, לאחר התיאשות, על אפשר רות הידוש הקשר שבינם לנשר תיהם. נימת הוויתור משתמעת ב עיקר בשיחתם עם המתווך העומד בינם לבין האפשרות שנגזרה. לי עומת זאת בשלב הבא של התפת חות מהלך הענינים, בשלב הפני שה בין הגיבורים לנשותיהם מת עלמת נימת הוויתור והגיבורים יוצרים רושם כאילו אין בדעתם להגיע ממשיתמם.

לנוכח עקצנותם זאת של הגב רים מראות הנשים סימנים של ויתור מדומה מצידן. כש יוצל קולונל שאבר מעם הפרקלים מזמינה אותו אשתו הרותנת להצ טרף אליה לנסיעה ומגלה לו: "אדוני... אני הכרתי אותך" (80). בדומה לכך גוצר רושם (היצוגי בלבד) כאילו חלה התקרבות בין אינגה לפרנהיים: "עמדה אינגה והשפילה את כתפיה ודומה היה שבטלה רצונה מפני רצונו ולא איכפת לה אם תלך אם לא תלך." (של"ד). עמדת פאסיבית של אשת פרנהיים אינה עונה לרפית המחיצה שביניהם. אולם פרנהיים מתעלם ממחיצה זאת המתבטאת בתמינה: "ענייה כמו כבו ועפ עפיה צנחו על עיניה" (שם).

מאמצי ההתקרבות, מצדם של שני הגיבורים גידונו לכישלוך מעצם העמדה הפאסיבית המסתירה מאחוריה אקטיביות מסוכנת בה נוקטות נשותיהם. בדברי הרותנת לזת הקולונל לשעבר משתמעת פ, סתיגות ומפורשת מכל נסיון י. הוא להתויר את הקשר שניתק יזיקונו: "וכי אין הסוד הזה צריך קיבר במעמקי לבבנו?" (91). יתיקתה של אינגה בסיפור: "פרנהיים", היא הביטוי המובהק לרזית נסיונות ההתקרבות החד ינה מצידו של פרנהיים. בשני הי לופורים מצוין קשר השתיקה את יזון של הנשים לבעליהן לשעבר. ז בעוד שאשת הקולונל מגלה נגילות דינמית ביותר להשתקתו ל הקולונל, מציינת עמדה הי פאסיבית רפת האונים של אינגה פרנהיים את המסקנה המתבקשת נ אליה במקרה זה. הקשר האירוטי י בין גיבורות הסיפורים אל מי י בעבר היה קשור אליהן גם היא, ו נפקק בעקבות התמורות ההיס נריות שנפלו בין הזמנים. מש בולה הניקה החיה שבין השב כביתו והמתכחשת לו עולה מוטיב זמות בדבריהם. קולונל שאבר נוען: "אם כן חטא חטאו המתים נקמם לתהיה" (93), "עלי לשוב ל בור הקבר הדבר כבר נתהוו ל" (99). אף פרנהיים משימע זברים בעלי גוון פסימי ביותר: "אחמול הייתי על קברו של בגו. סבורה את שקברנו עמו כל שהיה בינינו." (של"א). מכאן ברורה היא התחנה האחרונה בפרשת היהטים בין השב לאשתו המגלמת בשני הסיפורים את "האנטיפנילוספה". שני הגיבורים נותרים מיואשים ומעורטלים ממעט החסד וההניגה להם ציפו. קולונל שאבר טוען לצצמו: "לעולם לא אהבתי לעצמי את השם שעטרתי תהילה. שוב אין אני אלא קבצן אלמוני ששמי היאצנט שאינו רוצה עוד מאומה" (104).

ובדומה לכך סח פרנהיים עם עצמו: "עכשו אין לי אלא ללכת מכאן עכשו אלך לבית הנחירות ואסע... לא המאושרים בלבד הם למעלה מן הזמן, אף מי שאינו מאושר. כל השעות כשרות לו לפורענות." (של"ה). יחסו של הי קולונל לחברה הוא יחס של בור. "אני בו לך אני מודה למקרה ש הפריד בינינו אפילו תשוקת נקם אין בי" (103). הוא בוחל באנושות וסולד בצורה אוטואירונית מהגר דרה האנושית: "שוב אין אני בן אדם: אני רק המספר 164 הדר מספר 7" (112). כליאתו בבית הי משוגעים היא פעולת הבידוד הסו פית שהחברה גזרה עליו. מכאן ואילך ננעלה ונחתמה בפניו כל אפשרות לקשר הי עם העולם שסובבו. הקולונל הסך להיות: המתיחה. לעומת זאת אין בסי פוירו של עגנון הריצת דין כה טרגי וסה תהומי וסופי על הגיבור כבסיפורו של בלוק. פרנהיים הי מתיאש משיבה לאשתו ולמשפחתה מניה מקום לעתיד אופטימי יותר כאשר גיבור סיפורו של בלוק.